

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-1>

Завальнюк І. В.,

*аспірантка кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВПЛИВ ПРИНЦИПУ ІСТОРИЗМУ НА ЕВОЛЮЦІЮ СУЧАСНОГО ПРАВА

THE IMPACT OF THE PRINCIPLE OF HISTORICISM ON THE EVOLUTION OF MODERN LAW

У статті досліджується принцип історизму як важливий методологічний підхід у формуванні сучасного правового мислення, що базується на аналізі правових явищ у їхньому історичному розвитку. Акцентується увага на тому, що правова система не існує у вакуумі, а є результатом тривалого еволюційного процесу, що відображає соціальні, економічні та культурні зміни. Актуальність теми зумовлена сучасними викликами та змінами в правовій науці, які вимагають нових підходів до розуміння права.

Стаття підкреслює, що детальна увага до історичного підходу в може суттєво вплинути на формування критичного мислення у майбутніх юристів. Усвідомлення історичних коренів становлення та розвитку сучасної юриспруденції, надає можливість глибше аналізувати сучасні правові явища, оцінюючи їх у контексті розвитку суспільства. Це дозволяє не лише розширити власне бачення, але й підготуватися до вирішення складних правових завдань, враховуючи не лише поточні правові вимоги, але й історичну логіку їхнього становлення.

Автор також розглядає важливість врахування історичного досвіду для уникнення поспішних реформ, які можуть призвести до хаотичних змін у правовій системі. Історизм, як універсальний принцип, сприяє формуванню гармонійної правової культури, що базується на спадкоємності, але залишається відкритою до нових рішень, які відповідають реаліям сьогодення. Стаття містить аналіз ключових етапів формування сучасного правового мислення, а також оцінює перспективи застосування принципу історизму в сучасній правовій науці.

Важливим аспектом є адаптація історичного підходу до сучасних соціальних та політичних умов, що вимагає балансу між потребою у швидких правових рішеннях та необхідністю глибокого історичного аналізу. Ігнорування історичних факторів може призвести до неефективних рішень, які не враховують уроків минулого. Таким чином, стаття підкреслює значення принципу історизму для розвитку правової науки та освіти, а також для формування юристів, здатних критично мислити та ефективно реагувати на виклики сучасності, забезпечуючи спадкоємність правових систем і адаптацію права до нових умов.

Ключові слова: *принцип історизму, філософія права, римське право, правове мислення, історична школа права, правова освіта, філософія права.*

The article explores the principle of historicism as a crucial methodological approach in shaping contemporary legal thinking, based on the analysis of legal phenomena in their historical development. Emphasis is placed on the idea that the legal system does not exist in a vacuum but is the result of a prolonged evolutionary process reflecting social, economic, and cultural changes. The relevance of the topic is determined by modern challenges and transformations in legal science, which demand new approaches to understanding law.

The article highlights that paying close attention to the historical approach can significantly influence the development of critical thinking in future lawyers. Awareness of the historical roots of the formation and evolution of modern jurisprudence allows for a deeper analysis of current legal phenomena, evaluating them within the broader context of societal development. This approach not only broadens perspectives but also prepares legal professionals to address complex legal challenges by considering not only current legal requirements but also the historical logic of their emergence.

The author also examines the importance of considering historical experience to avoid hasty reforms that could lead to chaotic changes within the legal system. Historicism, as a universal principle, contributes to forming a harmonious legal culture based on continuity while remaining open to new solutions that align with contemporary realities. The article analyzes key stages in the formation of modern legal thinking and assesses the prospects of applying the principle of historicism in contemporary legal science.

An essential aspect is the adaptation of the historical approach to modern social and political conditions, which requires a balance between the need for swift legal decisions and the necessity of thorough historical analysis. Ignoring historical factors can lead to ineffective solutions that fail to account for lessons from the past. Thus, the article underscores the importance of the principle of historicism for the development of legal science and education, as well as for training lawyers capable of critical thinking and effectively responding to contemporary challenges while ensuring continuity of legal systems and adapting law to new conditions.

Key words: *principle of historicism, philosophy of law, Roman law, legal thinking, historical school of law, legal education, philosophy of law.*

Формування сучасного правового мислення є складним процесом, що визначається історичними, культурними та соціальними чинниками. Одним із ключових методологічних підходів у цьому контексті є принцип історизму, який передбачає вивчення правових явищ і процесів у їхньому історичному розвитку, у взаємозв'язку з соціальними, економічними та культурними умовами певного часу. Цей принцип дозволяє глибше усвідомити природу права, його еволюцію, а також сформувані цілісний підхід до аналізу сучасних правових концепцій.

Актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації сучасної правової науки до сучасних умов. Історизм дає змогу критично переосмислити минулі правові ідеї та інституції, сприяючи розробці нових підходів, які відповідають сучасним викликам. Особливе значення принцип історизму має у контексті правової освіти, оскільки забезпечує виховання юристів із глибоким розумінням генези права та його ролі в суспільстві.

Метою цього дослідження є аналіз впливу принципу історизму на формування сучасного правового мислення. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: дослідити сутність принципу історизму, вивчити ключові етапи формування сучасного правового мислення, проаналізувати його значення у правовій культурі та оцінити перспективи застосування принципу історизму в сучасній правовій науці.

Принцип історизму виступає ключовим методологічним підходом у правознавстві, що забезпечує комплексний аналіз правових явищ крізь призму їхнього історичного розвитку. Основна ідея цього принципу полягає в усвідомленні права як динамічного феномена, що постійно змінюється під впливом суспільних трансформацій, еволюції політичних структур та культурних цінностей. Це дозволяє не

лише простежити закономірності розвитку правових норм, а й розкрити їхню взаємодію із суспільством у різні історичні епохи. Важливою характеристикою принципу історизму є його акцент на історичній контекстуальності. Право розглядається у зв'язку з конкретними соціальними та політичними умовами, в яких воно виникало і розвивалося. Такий підхід сприяє розумінню не лише самого права, а й його ролі як інструменту суспільної організації, що адаптується до нових викликів і потреб [10].

У філософії права історизм набув особливої уваги завдяки працям Гегеля, який розглядав право як частину діалектичного процесу розвитку духу. Його ідеї стали основою для пізніших теорій, включаючи концепції історичної школи права [9]. Її представники наголошували на органічному характері права, вказуючи на нерозривний зв'язок між правом і культурною ідентичністю суспільства. Такий підхід актуалізує роль історії у формуванні правової традиції, яка є основою стабільності та безперервності правової системи [8].

Принцип історизму також відіграє важливу роль у сучасній правовій науці. Він слугує інструментом для виявлення причинно-наслідкових зв'язків у правовій еволюції, що дозволяє не лише оцінювати історичний досвід, але й прогнозувати можливі напрями розвитку права [5]. Це дає змогу розробляти нові концептуальні моделі правового регулювання, спираючись на перевірені часом принципи та уникати повторення помилок минулого. Застосування принципу історизму у правознавстві допомагає формувати сучасне правове мислення, яке враховує як минуле, так і перспективи майбутнього. Такий підхід сприяє поглибленню наукового розуміння природи права, підвищенню ефективності правових інститутів і створенню більш гармонійного балансу між традицією та інновацією в системі правового регулювання.

Взагалі, сучасне правове мислення є складним явищем, яке сформувалося внаслідок тривалого історичного процесу. Його еволюція тісно пов'язана із розвитком суспільних відносин, політичних систем та культурних традицій, що впливали на формування правових інститутів та норм.

Антична правова традиція стала першим фундаментальним кроком у формуванні правового мислення. Давньогрецька філософія, ідеї Платона та Аристотеля, започаткувала обговорення таких понять, як справедливість, мораль і закон. Вони бачили у праві засіб досягнення гармонії в суспільстві, що підкреслювало його раціональний характер. Римське право, зі свого боку, внесло системність та практичність у правове мислення. Його концепції приватного і публічного права стали основою багатьох сучасних правових систем, закріплюючи уявлення про право як упорядковану і логічну структуру, здатну відповідати потребам суспільства. Універсалізм і гнучкість римського права дозволили йому стати джерелом правової традиції, яка зберегла актуальність навіть через століття [1].

Середньовічний період приніс із собою зміни у правовій парадигмі, які відобразили домінування релігії у суспільному житті. Право вважалося виразом божественної волі, а канонічне право стало основним регулятором відносин. Ця концепція значною мірою підкреслювала моральний аспект закону. Одночасно у європейських університетах почалося відродження римського права, яке вивчалось як універсальна модель правового регулювання [4]. Така подвійність — між релігійними принципами та відродженням античних традицій — створила основу для правових систем, які поєднували ідеали справедливості з прагматизмом судової практики.

Новий час став епохою інтелектуального прориву, що переосмислив правову думку. Формування природно-правових теорій, таких як ідеї Гроція, Гоббса, Локка та Монтеск'є, сприяло утвердженню уявлення про право як інструмент забезпечення свободи та рівності. Просвітництво привнесло ідеї верховенства права, прав людини та поділу влад, які стали основою для сучасних конституційних систем. Це був період, коли право почало сприйматися

як суспільний договір, що гарантує гармонійне співіснування громадян [3].

У XIX–XX століттях відбулися радикальні зміни в правовому мисленні, зумовлені індустріалізацією, урбанізацією та соціальними перетвореннями. Поява правового позитивізму, який наголошував на формалізмі та незалежності права від моралі, створила новий підхід до розуміння правових норм. Водночас історична школа права підкреслила значення традицій у формуванні правових систем [11, с. 9-11]. У XX столітті правова наука значно збагачувалася соціологічними, економічними та психологічними концепціями, які розглядали право як механізм впливу на суспільство.

Сучасний ж етап характеризується інтеграцією різних правових систем і концепцій. Ідеї універсальності прав людини, верховенства права та демократичного управління стали наріжними каменями сучасного правового мислення. Проте воно також пристосовується до нових викликів, таких як цифровізація, міждисциплінарність та пошук інноваційних підходів у правовій науці. Водночас зберігається зв'язок із історичними традиціями, які надають праву стабільність і забезпечують його еволюційний розвиток.

Ключове значення принципу історизму полягає у створенні зв'язку між правовими традиціями минулого та сучасними вимогами суспільства. Цей зв'язок дозволяє не лише зберігати правову спадщину, а й адаптувати її до нових умов, забезпечуючи тим самим еволюційний розвиток правової культури.

Одним із важливих аспектів історизму є його здатність зберігати історичну спадкоємність, яка служить базисом для стабільності правових систем. Знання витоків таких концепцій, як, наприклад, договірна природа правових відносин, дозволяє уникати фрагментації правової системи. Особливо важливо таке для держав, які переживають процес реформування чи трансформації, адже історична перспектива сприяє уникненню радикальних змін, що можуть послабити легітимність правових інститутів.

Історизм також виконує роль моста між правовою теорією та практикою. У правозастосуванні він забезпечує контекст

стуальне розуміння правових норм, допомагаючи визначити їх справжню мету та межі застосування. Це важливо для уникнення формалізму у правозастосуванні, коли закон тлумачиться без урахування його історичного змісту чи соціального контексту. Зокрема, аналіз еволюції певних правових концепцій дозволяє суддям і юристам приймати рішення, які відповідають як духу закону, так і сучасним потребам суспільства [2].

Принцип історизму є невід'ємною частиною правової освіти. Його застосування у навчальному процесі сприяє розвитку критичного мислення у майбутніх юристів, формуванню їхнього розуміння права як живої системи, яка змінюється у відповідь на суспільні потреби. Вивчення історії права дає змогу студентам бачити закономірності у розвитку правових систем, оцінювати ефективність різних підходів до правового регулювання та уникати повторення помилок минулого. Таке навчання сприяє вихованню правників, які не лише дотримуються законів, а й розуміють їхнє походження та соціальне значення [6, с. 4-7]. Окрім освітньої функції, принцип історизму має значення для формування професійної етики. Звернення до історичних прикладів правосуддя та правових помилок дає змогу розробити етичні стандарти, які базуються на уроках минулого.

У рамках правової науки історизм дозволяє проводити глибокі порівняльні дослідження, які сприяють розвитку універсальних підходів до правового регулювання. Особливо актуально це у сфері публічного права, де необхідно враховувати традиції та особливості різних держав для створення ефективних моделей правового управління. Історизм тут виконує роль методологічної основи, що забезпечує гармонійне поєднання національної ідентичності з універсальними правовими принципами [7].

Нарешті, принцип історизму сприяє гармонізації права із суспільними цінностями. Він дозволяє виявляти історично обґрунтовані норми та принципи, які відповідають ustalеним моральним та культурним уявленням. Таким чином, історизм забезпечує не лише функціональність права, а й його прийнятність для суспільства.

Як вже зазначалося, принцип історизму є важливою складовою сучасної правової науки, оскільки він дозволяє глибше зрозуміти еволюцію правових систем та їхній вплив на суспільні відносини. Однак перед його реалізацією постають питання, які потребують уважного розгляду. Ці питання зумовлені специфікою правознавства та загальними труднощами впровадження історичного підходу у мінливе правове середовище. Водночас вони дають можливість для переосмислення й вдосконалення правової культури, освіти та науки.

Одним із ключових аспектів, що заслуговує на увагу, є недооцінка історичного контексту у процесі правозастосування. У багатьох системах права спостерігається схильність до формалізму, коли закон тлумачиться без урахування причин і умов його появи. Таке ставлення до норм, особливо у кодифікованому праві, часто призводить до їхньої відірваності від реальних суспільних потреб. У цьому контексті постає важливе питання: як забезпечити, щоб аналіз історичних передумов норм не сприймався як ускладнення, а став частиною розумного й ефективного правозастосування?

Також актуальним є питання ролі історизму у правовій освіті. Чи достатньо уваги приділяється історичному підходу у підготовці юристів? Багато навчальних програм акцентують увагу на сучасних аспектах права, залишаючи історичні курси у периферійній зоні. Це породжує ризик поверхневого сприйняття студентами складних взаємозв'язків між правом, культурою та суспільством. У результаті юристи можуть недооцінювати важливість історичних уроків, що є особливо критичним у періоди реформування правових систем.

Ще одним важливим напрямом розгляду є адаптація історичного підходу до сучасних соціальних та політичних умов. Як балансувати між потребою у швидких правових рішеннях та необхідністю глибокого історичного аналізу? Сучасні реформи нерідко обмежуються вузькими рамками часу, що ускладнює врахування історичних факторів. Проте ігнорування цих факторів може призводити до поспішних і неефективних рішень, які не враховують уроків минулого.

Разом із тим, важливо звернути увагу на те,

які можливості відкриває реалізація принципу історизму. Він не лише дозволяє краще зрозуміти природу права, але й допомагає уникати помилок, пов'язаних із відривом від історичної спадщини. Наприклад, у конституційному праві аналіз історичних джерел може допомогти зберегти сталість правопорядку навіть у періоди значних змін. Залишається відкритим питання: як інтегрувати ці можливості у реальну правозастосовну практику, щоб зберегти баланс між історичною спадкоємністю та сучасними потребами суспільства?

Таким чином, реалізація принципу історизму висуває на порядок денний низку актуальних питань, які потребують глибокого дослідження та практичного вирішення. Розгляд цих аспектів є важливим кроком до формування правової культури, здатної гармонійно інтегрувати історичний досвід у сучасну правову реальність.

Принцип історизму не лише висвітлює актуальні проблеми сучасного права, але й відкриває перспективи для його вдосконалення, зокрема у сфері правової освіти. Інтеграція історичного підходу в навчальні програми може стати основою для формування критичного мислення у майбутніх юристів. Студенти, які розуміють історичне коріння правових норм, здатні глибше аналізувати сучасні правові явища, оцінюючи їх у контексті розвитку суспільства. Такий підхід не лише розширює їхнє бачення, а й сприяє підготовці професіоналів, здатних ефективно вирішувати складні правові завдання, враховуючи не лише поточні нормативні вимоги, але й історичну логіку їхнього становлення.

Застосування принципу історизму також створює умови для розвитку міждисциплінарного підходу у правознавстві. Поєднання правової науки з історією, філософією та соціологією дозволяє виявляти закономірності еволюції правових систем і пропонувати більш ефективні механізми їхнього регулювання. Особливо цінним це є у тих сферах, де право перетинається з культурними нормами, моральними принципами чи соціальними традиціями. Наприклад, у вирішенні правових конфліктів або у розробці нормативів, пов'язаних із правами людини, історичний підхід сприяє більш точ-

ному розумінню суті проблеми та пошуку збалансованих рішень.

Ще один важливий напрям реалізації принципу історизму пов'язаний із питанням національної правової ідентичності. В умовах зростаючого впливу міжнародних стандартів право окремих держав нерідко ризикує втратити свої історичні особливості. Історизм дозволяє знайти баланс між інтеграцією у глобальний правовий простір і збереженням унікальних національних рис. Звернення до історії права допомагає зберегти зв'язок із традиціями, що формують правову ідентичність кожної системи, одночасно сприяючи її адаптації до сучасних викликів.

Крім того, історичний підхід стає важливим інструментом для створення збалансованої системи права, яка поєднує стабільність із необхідною гнучкістю. Врахування історичного досвіду дозволяє уникнути поспішних і хаотичних реформ, забезпечуючи глибоке розуміння традиційних цінностей та їхньої трансформації у відповідь на сучасні потреби суспільства. Такий підхід допомагає формувати гармонійну правову культуру, яка базується на спадкоємності, але водночас залишається відкритою до нових рішень, що відповідають реаліям сьогодення.

Висновки. Дослідження принципу історизму як методологічного підходу в сучасній правовій науці дозволило виявити його ключову роль у формуванні правового мислення, забезпеченні спадкоємності правових систем та адаптації права до сучасних викликів. Історизм, як універсальний принцип, сприяє глибокому розумінню генези правових явищ, їхнього соціального контексту та еволюції, що має важливе значення для розвитку правової культури, науки та освіти.

Одним із головних висновків є те, що принцип історизму забезпечує стабільність і легітимність правових систем завдяки збереженню їхньої історичної спадкоємності. Вивчення правових норм і інститутів у їхньому історичному контексті дозволяє уникати радикальних змін, які можуть послабити правопорядок, а також сприяє пошуку ефективних рішень для вирішення сучасних проблем, спираючись на досвід минулого.

Важливим результатом є також встановлення значення історизму для правозастосування. Вра-

хування історичного контексту правових норм та їхньої еволюції дозволяє уникнути формалізму у правозастосуванні, сприяє правильному тлумаченню закону та забезпечує відповідність правових рішень сучасним соціальним потребам. Це підкреслює роль історизму як засобу гармонізації правових принципів із реальними умовами суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова В. М., Переш І. Є. Вплив римського права на сучасну зміну правової парадигми. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №5. С. 692-695. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/291026/>
2. Білоус О.В. Контекстуальне тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства: основні прийоми та правила. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: «Право, публічне управління та адміністрування»*. 2021. №1. С. 3-8. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/issue_1_2021_01
3. Засць А.П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Том 200. Юридичні науки. С. 16-20. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f7307fff-da74-4ed8-85fe-0c580aefb49b/content>
4. Іваній О. Історичні засади відродження та популяризації римського права середньовічними університетами. *Освітologia*. 2016. №5. С. 23-27. URL: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/80>
5. Ілин Л. М., Каленюк О. М., Гаврецька М. Й. Принцип історизму в праві та правових дослідженнях. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. №13 (25). 2022. С. 54-60. URL:
6. Історія вчень про державу і право : метод. рекомендації (вказівки) до вивчення навч. дисципліни для студ. Денного відділення економіко-правового ф-ту ОНУ ім. І.І. Мечникова / укл.: О.І. Донченко, О.Д. Гринь, І.В. Борщевський. – Одеса : Фенікс, 2021. 124 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2079f6e6-14ef-4d0c-8962-6b205d2b5de3/content>
7. Кельман М. С. Історико-юридичний порівняльний метод: підхід до розуміння. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць. 2012. С. 49-52. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/984/1/komp_chyt2012.pdf
8. Козинець О., Менджул К. Історична школа права: загальна характеристика та представники. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2020. С. 15-18. URL: <http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2020/1/3.pdf>
9. Сокол М. Гегелівська діалектика об'єктивного духу. *Сіверянський літопис*. 2008. № 3. С. 185-188. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/45896>
10. Стасина У. З. Історизм як принцип і метод в дослідженні інституту адвокатури / У. З. Стасина // Адвокатура: минуле та сучасність: матер. II міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспір. та студ. (м. Одеса, 2 березня 2013 р.) / відп. за вип. д.ю.н., проф. В.М. Др'омін ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2013. – С.170-172. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/63be7d3c-5c2a-4ce1-ad54-e3bfdb0242ed>
11. Філософія права [Електронний ресурс] : електрон. метод. рекомендації до практичних занять з курсу «Філософія права» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти / уклад. О. І. Донченко. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. – 51 с. – 1,2 МБ. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/196160eb-f6be-4e29-a884-35fcb3d6a718/content>